

**Натисніть тут, щоб
купити книгу на сайті
або замовляйте за телефоном:
(0352) 51-97-97, (067) 350-18-70,
(066) 727-17-62**

Валер'ян Підмогильний

НЕВЕЛИЧКА ДРАМА

Роман

ПОВІСТЬ БЕЗ НАЗВИ

Повість

Валер'ян Підмогильний (1901–1937) —
видатний український письменник, творчість
якого тривала трохи більше десяти років
(був репресований 1934 р.). Його твори, зокрема
й уміщені тут «Повість без назви...» та роман
«Невеличка драма», що є зразками
інтелектуальної прози, і дотепер приваблюють
майстерністю психологічно-філософського
дослідження людини в складних
суспільних обставинах.

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу видавництва.*

Навчальна книга — Богдан, просп. С. Бандери, 34а, м. Тернопіль, Україна, 46002.

Навчальна книга — Богдан, а/с 529, м. Тернопіль, Україна, 46008.

У випадку побажань та претензій звертатися:

тел./факс (0352) 52-06-07; 52-05-48

office@bohdan-books.com

www.bohdan-books.com

Гуртові продажі: (0352) 43-00-46, (050) 338-45-20

Книга поштою: (0352) 51-97-97, (067) 350-18-70, (066) 727-17-62

mail@bohdan-books.com

м. Київ, просп. Гагаріна, 27: (044) 296-89-56; (095) 808-32-79,

nk-bogdan@ukr.net

НЕВЕЛИЧКА ДРАМА

Роман на одну частину

*В чарах кохання моє дівування,
вільною пташкою хотіла б прожити, —
вільне кохання і вільне обрання,
серденьку воля, як хоче любить...*

(З дуже сентиментального романсу)

*...Прийде час, коли ця жінка буде відчувати
себе дівчиною, звичність і знання любовних утіх
залишаться в ній, як згадка про давно читану,
недозволену книгу. Вона відродиться для нового
життя.*

(З дуже гарного роману)

На світі Іва зовсім сама...

В густому лісі, де вона вступила з гострим щемінням у серці, з напруженням свіжого тіла й бажань, стояла тиша і вогкість. Жодного шелесту, свисту чи шарудіння — важкий ліс цей був мертвий, бездушний за серпанком ранкового повітря. Вона не чула своїх кроків по землі, так ніби пливла все вперед, далі, в глиб гущавини, і суворі стовбури, здавалось, розступались перед нею нескінченною алеєю, стелили їй шлях туди, де прагнула вона в своєму легкому поході.

Вона вийшла на узлісся. Невидиме сонце, десь із-за її спини, поклало широкий промінь на степи, і от на пагорку побіч себе вона побачила церкву. Вона спинилась, і її серце пристрасно закипіло в передчуттях, кожним ударом припинаючи її до місця. Бо від церкви з горба врочисто сходив чернець. Ось підвів він заросле обличчя і, малий віддалік, щокроку зростав, заступаючи церкву і обрій. Вона чекала з надією й страхом, його наближення почувуючи, як грозу... Ось він підніс руку до її грудей, і ту ж мить позад його жахливого тіла повстали тисячі нестерпних дзвонів, витягуючись у безконечний колючий звук, що в болісній коливанні його вона впала у безвість.

Марта раптом розплющила очі й машинально схопила рукою будило, що потрясло кімнату гострим, знайомим і бридким дзвоном. Хапливо ворушила пальцями, силкуючись спіймати жорстокий бійчик враніш-

нього гвалтівника свого молодого сну. Годі, годі! Вона й так знає, що половина на восьму, що час уставати, вмиватись, снідати й бігти на посаду! Але запал будильний сам з себе вже вичерпався, і блідість лютневого ранку спокійно глянула на дівчину з-за прозорої завіски вікна.

В ту мить Марта невиразно відчула холод, бо лежала горілиць розкрита, зібгавши в ногах ковдру й під покривало. Вона ще з хвилину полежала, шулячись, потім поволі сіла на ліжку й міцно стиснула руками обличчя, щоб відігнати рештки сну. Тоді затремтіла, дізнавши холоду вже явно, й хутко почала одягатись.

Вчора ввечері вона не топила в хаті, хоч чотири поліна дров, щоденна порція палива, були принесені й лежали купкою коло груби. Вернулась пізно з театру, не який гарний настрій був, тож ліньки було підпалювати, і спати вклалася хапливо від якогось невдоволення, від невиразної ваги на серці, що настирливо, хоч і ніжно, її гнітила. Щось таке, як душевна нудота, — легке й неприємне чуття розлагодженості всередині, як ніби в трибки душі потрапило стороннє твориво, чіплялось зубців і гальмувало їх поправний ритм. Але заснула швидко — і це завжди їй було, що хвилинами смутку чи прикрості сон приходив до неї лагідно й охоче.

Льову вона не запросила навіть до хати. Але він не образиться. Взагалі їй обридло його дворічне нудне впадання, мовчазне служіння, безбарвна мова й покора, непорушна покора! Подумати тільки — вона вигонила його з хати, прилюдно дурнем узивала, забороняла місяцями на очі навертатись, і він терпів. Він ні разу не розгнівався! Один тільки раз, дуже давно, сказав, що любить її, і це неприпущенна помилка була з її боку, що вона дозволила йому говорити про це в пориві жалю й самотності. Неприпущенна помилка.

Тепер вона була вже в черевиках і хатній байковій сукні, що правила їй за халата. Енергійно розчинивши

двері, вийшла до кухні, де від геть замерзлих шибок було ще похмуріш і холодніше. Тут на мить дівчина спинилась, наслуховуючи, хоч і знала, що в цей час кухня буває порожня; з її сусідів фрау Гольц, німкенья, півгодини раніше рушає на базар, а родина кооператора Іванчука розпочинає життя півгодини пізніше. Це, власне, й примусило Марту ставити своє будило на пів до восьмої, дарма що й о восьмій вставши, вона вчасно б на посаду потрапила. Бо була на вдачу моторна і всі життєві дії робила на диво швидко — за хвилину прибиралась, їла ніби похапцем, ходила прудко, а капелюх і пальто мов самі на неї надягались, коли вона рушала з хати. Така сама була й на посаді, так що безпосереднє начальство її, завідувач статчастиною махортресту, на що вже похмурий та неговіркий, а й то якимось, щоправда, наодинці назвав її «добірною робітницею».

А все ж вона мусила щодня уривати непотрібні їй півгодини від свого власного сну, маючи на це поважні, хоч і зовнішні причини. Справа в тому, що Марта любила вмиватись, власне, обтиратись холодною водою, а потім шорстким рушником до червоного тіла. Це давало їй бадьорості на цілий день, інакше почувала себе мов невиспаною, млявою і неприємною, як людина, що віддавна звикла вранці зуби чистити й один раз цю звичку зрадила. Вода була найбільша пристрасть її життя, бо виросла вона коло Дніпра, в Каневі, де річка широка й повновода. Батько її, вчитель сільський, до рибальства був дуже здібний, і сама вона, хлоп'ячий ухил у вдачі маючи, була за дитинства йому вірною і невтомною помічницею. Там виробився в неї несвідомий погляд на воду, як на виключну питому стихію життя, і відчуття води, як невичерпного джерела прагнення й сили. Тому зима, коли спиняється рух великої рідини, завжди здавалась дівчині мертвою й лихою.

Отож до цього вранішнього процесу, такого звичайного й загально обов'язкового, вона потай додавала ту внутрішню, непомітну на чуже око любосність, що часто становить глибоке підґрунтя людських звичок, ту любосність, що народжується із давніх забутих дій, із юнацьких нерозвинених прагнень, обертаючи звичку в невідмінний ритуал життя, підносячи її, щоденну й непомітну, до високої ролі основ особистості. І воду вона уявляла завжди холоднуватою, як вода вечірньої річки, коли в перших сутінках ночі юрбою йдуть дівчата з хлопцями на берег і купаються там нарізно, на кілька кроків віддалік. Підлітком вона зазнавала радісного почуття сорому й визивності, біжачи від скинутої одежі до води, де рятувалась від гострих у п'їтмі хлоп'ячих поглядів. І в цьому був цілий клубок заборонності, бо батько не схвалював її вечірніх купань із дівчатами.

Все це було страшенно давно, чи здавалося страшенно давнім, бо молодість у шаленім розгоні своїм значить минуле горами й прірвами. Після того помер її батько, але помер по-батьківськи чесно, коли вона закінчила вже 1927 року Київську комерційну профшколу та влаштувалась досить випадково й дуже щасливо в загальній канцелярії махортресту. Щасливо — бо після двох місяців марудної праці реєстраторкою вона через здібності свої, очевидячки, потрапила діловодкою до статчастини цієї розлогої установи з платнею шістдесят карбованців, місячно.

Це помешкання на Жилянській вулиці вона знайшла місяців з вісім тому й була, загалом, вдоволена з нього, бо кімната трапилась тепла, і комірнього за неї було тільки п'ять карбованців місячно. За таку помірковану ставку Марта мусила б подякувати сусідові своєму кооператору Іванчукові, що виговорив для неї цю ціну в орендаря, колишнього власника, що жив у окремому

будинкові на подвір'ї. Єдина, та й то відносна хиба цієї кімнати полягала в тому, що вона була завелика про одну особу, і той самий кооператор у день її вхідин жартома зауважив:

— Це кімната з запасом: вийдете заміж, то й мужа буде де помістити!

Взагалі з Давидом Семеновичем у Марти встановились приятельські стосунки, і він часто заходив до неї ввечері на дозвіллі, коли, вклавши свою чотирирічну дочку спати, лишався самотній, бо дружина його працювала вечірньої зміни в нархарчі¹. Давид Семенович уважав за обов'язок свій завжди на це скаржитись, але й зарадити нічим не міг, бо няньки, щоб дитину вдень доглядала, вони не спроможні були найняти, а відмовитись від дружининої платні й поготів.

Річ у тім, що Давид Семенович хоч і був кооператор, але деградований. Півтора роки тому він підпав під скорочення штатів і відтоді ніяк не міг потрапити під їх поповнення. Спочатку він був поставився до своєї пригоди бадьоро, бо не міг припустити, що його безробіття буде довго тривати — це здавалось йому надто неприродним, — але в міру вмирала його надія, дедалі більше він визвірявся. Тоді в механічному діянні відповідного декрета йому почала вбачатись присутність глибших причин, що їх викривати було йому за жорстоку розраду. Передусім він був скорочений за те, що чесний, за те, що не тільки сам не крав, але й іншим красти не дозволив би.

— Я многим мішав, — таємничо приказував він.

По-друге, він вважав, що потерпів через незалежність своєї вдачі.

¹ *Нархарч* — система народного харчування (їдальні, буфети тощо).

— Не гнувся і гнутися не буду! — гордо казав він. — Не буду рабом!

Казав він це досить тихо і то тільки в товаристві людей, йому добре знайомих. А загалом кооператор доходив висновку, що ніякої кооперації в нас немає, тим більш коли скорочують її найкращих представників, і що радянська влада належить до найсумніших явищ у природі. Останнє він сказав Марті на самоті й під великим секретом.

Йому, щоправда, іноді траплялись різні дрібні до- ручення завдяки колишнім зв'язкам, випадковій комі- сійній виїзди на периферію здебільшого спекулятивного характеру, але все це не могло, звісно, розрадити його після улюбленої кооперативної праці та сталої платні. Але минав час, палке обурення екс-кооператора вщу- хало, лишалась сама роздратованість, образа, якась глуха ненависть до всього, що навкруги діялось, і до лю- дей так само. Коли б не дружина, що заробляла, Давид Семенович сидів би вже в бупрі¹ за шахрайство; коли б до його вдачі додати розуму, скорочення штатів зро- било б із нього видатного песиміста, а так він був про- сто жовчний бурчун, нецікавий і примітивний у своїх висловах.

Проте Марту розважало його буркотіння, на його злостивість вона часом і радо сміялася, і він невдовзі зробився вечірнім завсідником у її кімнати. А дівчині приємно було мати коло себе цього хатнього злобителя, що нагадував лиху, але немічну тварину з завжди вищі- реним, тільки що беззубим ротом. Почуваючи до себе цікавість, Давид Семенович, звісно, подвоював своє старання, але сміливості злувати йому рідко коли ста- вало й перед сторонніми, бо малознайомих він трохи

¹ *Бупр* — будинок примусової праці.

побоювався. Зате, потрапивши Марту знову на самоті, він надолужував свою мовчанку якнайбрутальнішими дотепами на адресу її відвідувачів, яких він сукупно охристив «лизунами».

Все це Марту розважало ще краще, але вона помітила, що Давид Семенович надто часто *випадково* виходить вранці до кухні саме в той час, коли вона в чималому дезабільє¹ проробляла там процедуру вмивання. Тож дівчина й вирішила, зрештою, пересунути на півгодини раніше своє користування кухонним грантом.

В своїй кімнаті Марта хутко прибралася й зовсім непомітно, між ділом, випила півпляшки молока з хлібом, свій щоденний сніданок, якщо не лічити чаю, питого в установі. Конечна потреба пристойно вдягатись примушувала, цілком природно, дівчину заощаджувати на їжі, добираючи харчів простих, дешевих, але разом і поживних. Тепер вона була вже зовсім готова для громадсько-корисної праці, але будило ще не показувало належного для цього часу. Тому дівчина сіла до столу й розгорнула книжку.

Та, як це часто буває людям чи то надто романтичним, чи просто невдоволеним на певній ділянці свого існування, книжка на цей раз стала дівчині тільки за зовнішню точку опертя для сторонніх думок, її очі — синяво-сірі й великі, насичені елегійним чаром юності, що криє в собі таємницю любовного гіпнозу — поволі, навіть ніби врочисто підвелися від перших рядків і втонули в просторіні кімнати. Так вона сиділа п'ять, десять хвилин — не мріючи ще, але почувуючи млосний, пестливий біль, немов ніжний жаль за неоцінною втратою чи невиразне передчуття її. Це був той сум, що

¹ *Дезабільє (франц.)* — легкий домашній одяг, котрий одягають вранці й не носять при сторонніх.

заворожує своєю тихістю, лагідністю свого першого дотику, поєднує в собі й радість болю, і страх його, манить, засотує в свою чарівну глибіню, чудним способом обертаючи тугу в незмірне задоволення. Він нишкне й здійсмається, стихає й голоснішає, як далекий гомін, він пульсує разом з ударами серця, і нечутне випромінення цього ясного чаду створює навкруги обвітря примарного щастя. А тоді вже в сп'янілій, зневоленій уяві виникають мрії.

Раптом якась надто зухвала думка спробувала торкнутись її голови, і Марта хутко підвелася.

«Яка дурниця», — подумала вона.

Після цього дівчина не схотіла лишатись у кімнаті й, одягнувшись, вийшла на вулицю.

Одноповерховий крихітний будиночок на Жилянській вулиці, де вона жила, стояв із забитим на зиму парадним ходом. Це був захід проти зайвого холоду, бажання зберегти кілька дровин у суворому бюджеті мешканців. Убогий домок і вбогі пожильці його були дівчині доброю школою самостійного життя. Скрута є мати розрахунку, стриманості, самообмеження, таких потрібних дівчині з шістдесятма карбованцями місячної платні. І справді, Марта в потребах своїх була дуже обережна, мусивши часом півроку збиратись на потрібну річ — черевики, сукню, капелюх. З юнацьким романтизмом у багатьох своїх поглядах вона влучно й непомітно поєднувала життєву практичність, оте вміння мати завжди нове вбрання, хоч і до краю перероблене, тримати в досконалім порядку взуття, не рвати панчіх, уникати плям і дірок. Театр, навіть кіно були їй за великі ласощі, бо заможніших зальотників, що могли її розвагами частувати, вона через якийсь місяць механічно втрачала, видаючись їм надто неприступною, а неодмінні її прихильники, нещасливий кооператор та

соробкопівець Льова, з матеріального погляду виглядали ще гірше від неї.

Тих, заможніших, вона ніколи не шукала, але вони більш-менш систематично знаходились самі. Дівчина зневажала їх за їхню певність, але з наївною хитрістю їхні послуги використовувала, аж поки не розчарувала своєю поведінкою. Їхні намагання її незмінно обурювали, намови завжди видавались смішними, і от не давно, тижня з півтора тому, вона мала рішучу балачку з таким увивачем, молодим господарником, що довгенько ущедряв її видовиськами й цукерками. Він обурено назвав її каменем, безсердечною дівчиною, не здібною любити взагалі й зокрема «по-справжньому», та й пішов собі геть, як і багато інших. А другого вечора Давид Семенович, обережно зайшовши та Марту саму побачивши, хитро запитав:

— Це ви вже одна?

— Хоч ви пожалійте мене, покинуту!

— Гарбузик? По губах, значить, лизуна, хе, хе!

Вчора вони з Льовою до театру на німецький рахунок ходили — кожен платить за себе!

Марта йшла засніженими вулицями, шулячись від морозу в демісезоні з пристібнутим хутровим коміром, і швидко лічила в голові: половина лютого, березень, половина квітня — разом два місяці, а там весна, весна! Ще трохи, зовсім трохи почекаати, і буде тепло, розтане цей гидкий, холодний сніг, розів'ються дерева, і життя стане геть інше — життя без пальта, як вона подумала. Далі літо, річка, відпустка — загалом дівчина зрозуміла, що перспективу на цей рік має якнайкращу, й бадьоро вступила в махортрест.

В своєму відділі вона з'явилася перша, бо було ще тільки за чверть дев'ята, а співробітники, крім самого зава, сходились звичайно майже одночасно за п'ять

хвилин до початку роботи. Але на її столі лежав заадресований їй лист, тож Марта мала чим згаяти гулящий час.

«Дніпропетровське, 19.II.28.

Марто,

Нагадую про себе, як і обіцяв. Власне, попереджаю тебе, що наприкінці лютого я буду в Києві, маю ліквідувати всякі справи, бо в Дніпропетровському влаштувався остаточно й тут залишаюсь. Але в Києві в мене є ще одна справа, про котру ти догадуєшся і я дуже прошу тебе згадати все, що ми говорили, обміркувати це практично й зустріти мене з відповіддю. Наміри мої не змінилися, і ти не легковаж їх.

Дмитро».

Дівчина мимоволі посміхнулась. Що за упертий хлопець! Це був єдиний з її знайомих, що закидав їй не про кохання, а про справжній, законний шлюб! Тόму три місяці він зник з її обрїю, подавшись із дипломом політехніки на один з дніпропетровських заводів, і от влаштувався там остаточно. Але яке право має цей хлопчисько на неї тикати?

В цю мить на очі Марті лягло ззаду дві руки. Дівчина здригнулась, але сухо промовила:

— Товарищу Ворожїй, облиште ваші недоречні жарти.

— Ну як ви вгадуєте, їй-богу! Ніяк вас не злякаєш, — засміявся Ворожїй, рахівник їх відділу, відпускаючи її. — А, лист! Від кого ж це лист, Марточко?

Він узяв Марту під руку й міцно стиснув їй лікоть, силкуючись другою рукою відняти листа.

— Пустїть! — крикнула вона, розлютившись. — Я раз і назавжди вимагаю не чіплятись до мене! Мені обридло...

— Та тихше, товаришко Марто, ще люди збіжаться, — спантеличено промовив Ворожій. — Ну от, уже й пустив.

Але Марта не могла стриматись. Почервонівши, вона кричала:

— Чіпляйтесь ви вмієте, а людей боїтесь! Нахаба! Попереджаю вас, що ще раз, і я подам заяву до місцевкому... Що це? Кожен має право ображати тебе, тикати тобі...

— Та коли це я тикав? — здивувався Ворожій.

— Не тикали, то завтра тикатимете, якщо не провчити вас!

— Та замовчіть, кажу вам! — визвірився рахівник. — До вас із ласкою, а ви скандал тут розводите...

— Що це у вас за гвалт, добридень, — привіталась, увійшовши, машиністка Ліна.

— За погоду сперечаємось, — буркнула Марта.

— Погода гарна... Але чому крик такий? — спитала Ліна.

— Це, бачите, товаришка Марта завжди гарячиться, коли про погоду... Застудитись, мабуть, боїться, — прикро мовив Ворожій. «Інтелігентка», — подумав він.

— А, он що!

Ліна, сумирна й негарна з себе дівчина, здивовано глянула на Марту й почала розкладати папери коло машинки. Ретельна в роботі до педантизму, надзвичайно стримана й тиха, вона тільки стукотом машинки зраджувала свою присутність у кімнаті. Взагалі режим у статчастині був вельми тихий і працьовитий, можна сказати винятковий для буйного трестівського життя. «Тихо, як у статистиці», — казали службовці. Спричинилась до цього, звісно, не Лінина вдача, а постать самого завідувача Безпалька, людини мовчущої і ділової. Він був із тих, кого слухаються мимоволі, без жодного примусу чи нагадування, тому й паливода Ворожій не-

помітно підкорився суворій атмосфері цього відділу. Всі знали, що, крім завідування статистикою, товариш Безпалько взагалі багато важить у трестівських справах завдяки великому економічному досвідові, і навіть дивувались, чому він не посяде якоїсь вищої, відповідальнішої посади. Але хто казав, що на перешкоді цьому стоїть його позапартійність, інші запевняли, що він трохи дивак і завзятий мисливець.

О десятій з половиною рівно він з'явився — високий, з великим чолом, з сивиною на скронях, колишній красун, зразковий представник чоловічої статі, і, коротко привітавшись до своїх трьох співробітників, мовчки взявся до праці.

Під час перерви, коли кожному принесено склянку чаю, Ліна підійшла до Марти й ніяково сказала:

— Товаришко Марто, в мене є до вас велике прохання... Чи не можете ви піти зо мною після перерви?.. Я в товариша Безпалька вже взяла дозвіл... на нас двох, — хутко додала вона.

— Де ж це йти?

— Бачите... Я хочу... Я маю записатися сьогодні в загсі... виходжу заміж. А загс о третій закривається, і коли ми підемо після праці, то спізнимось...

— Невже ви виходите заміж? — здивувалася Марта.

— Хіба це так дивно і... неможливо? — почервоніла Ліна. — Правда, я негарна, це знаю...

— Ні, ні, зовсім не тому, — відповіла Марта, хоч здивувалась вона здебільшого якраз «тому». — А просто дивно, що от бачиш людину місяць, два, три і нічого не помічаєш... А в людині тим часом щось важливе, відповідальне робиться. І коли дізнаєшся, то робиться дивно... Ні, я дуже рада, вітаю вас! Хто ж він, «обранець серця», «володар таємних дум»?

— Ну, що ви говорите! Це... життєва річ, та й годі. Ми давно вже збиралися, а тепер є змога: його батьки виїжджають, а нам лишають помешкання. Він служить, я служу, якось можна жити...

По дорозі до загсу Марта почувала себе досить незручно: до життєвої події товаришчиної вона була абсолютно не причетна, а проте мусила відіграти в ній — як не-як — почесну роль! Адже вона в нових формах мала виконувати обов'язки старшої дружки, освячені колись пишними традиціями та обрядами. І, щоб схитнути відчуженість, Марта промовила:

— Знаєте, чому в нас крик був? Цей Ворожій чіпляється до мене, як застане на самоті. Він, зрештою, непоганий хлопець, але в'їдливий безмежно.

— Невже? А, та ви цікава! У вас, мабуть, багато цього... романів?

Вона спитала досить вибачливо, тоном людини, що стоїть уже над цим.

— Ні... тобто я нікого не люблю, — суворо відповіла Марта.

— Це звичайно приємно для дівчини, — вела Ліна свою думку, — але без цього можна жити... Головне життя, от! Треба якось жити.

В кімнаті загсу їх уже чекали двоє молодиків, з них один наречений — ув оленячій куртці, досить елегантний, з люлькою в зубах. Знайомлячись із Мартою, він увічливо посміхнувся, назвав своє прізвище, але не звернув на дівчину жодної уваги.

Їм довелося трохи почекати, поки оформить свою розлуку попередня пара — очевидно, дрібні міщани, що півголосом, але завзято сперечалися за розподіл спільного майна. Все цінніше вони встигли вже поділити, поки прийшли дівчата, і зараз змагалися за дві пари ку-

рей та три слоїки варення. Чоловік доводив своє право на обидва об'єкти.

— Ти подушки забрала? — казав він. — Харашо, хай я на камені спатиму, а куриці й варення — це мені, так і по закону виходить...

— А грамафон? Ти грамафона й забув, де твоя совість!

— Та ви поділіться, — байдуже обізвався урядовець. — Кури одній стороні, а варення другій.

— Согласна, — заявила жінка. — Хай мені кури, а йому варення.

І тут чоловік раптом виявив безодню великодушності:

— Та я ще тобі й банку варення дам, коли миром!.. Малинового хочеш?

Потім до перетинки підійшла Ліна з своїм претендентом, дали всі потрібні лаконічні відповіді, всі розписалися, і дві людські істоти були отак санкціоновані від держави виконувати старий біблійний заповіт.

На вулиці свідок нареченого зразу попроцався, і вони лишилися втрьох. Марту весь час поривало спитати, чи будуть молоді оформляти свій шлюб і релігійно, але вона соромилась. Надто вже була їй ця пара чужа! І саме те, що Ліна вдалася до неї, особи цілком сторонньої, підказувало їй, що вони мають загс за порожню формальність.

«Будуть, будуть, — думала вона. — Потім улаштують вечірку, гостей покличуть... Ах, як це, зрештою, гидко!»

— Зараз у мене загальні збори місцевкому, — сказав молодий.

— А я піду до бібліотеки, — відповіла Ліна.

Кілька вулиць їм випадало йти разом.

— Ви страшенно поволі йдете, — зауважила Марта.

— Перед нами ще далека путь, — усміхнувся молодий.

— Хіба?.. Ах, я думала... Ви про життєву путь.

Більше говорити не було про що. Наприкінці Марті подякувано за «ласкаву послугу», як висловились Ліна, і дівчина пішла обідати в брудненьку домашню їдальню, де годували дешево й несмачно. Потім мала ще одвідати державні курси стенографії та машинопису, бо за кваліфікацію свою ретельно дбала.

Але настрій Мартин укінець зіпсувався. Цей шлюб був їй рішуче неприємний! Чому? Вона просто заздрила, як можна заздрити з доброго дива на якусь дурницю — раптом і безапеляційно. «Вони будуть щасливі, безперечно будуть», — думала дівчина. І хоч не мала жодного наміру чи навіть схованого бажання розбити оте їхнє щастя, а от на тлі його почувала себе скривдженою!

Квіти невідомого лицаря

Додому вона вернулась коло сьомої години ввечері, покінчивши свій діловий день. Не так від роботи, як від глухого внутрішнього хвилювання, дівчина почувала себе до краю стомленою. «Ах, хоч би не прийшов ніхто!» — думала вона дорогою, бажаючи затопити грубку, зручно вмотитися коло вогню та почитати, а може, й просто помріяти.

В кухні дружина кооператорова кінчала останні господарські справи перед тим, як іти на посаду. Тетяна Ничипорівна, жінка заокруглених форм у своїй побудові, була до байдужості спокійна. В лагідності, з якою вона до життя ставилась, можна було б убачати високу мудрість, коли б це ставлення виявлялось у філософських трактатах, а не хатньому побуті. Ця жінка, через непохитну вдачу свою, скрізь приносила застиглість,

лад і тиху вигоду — була жінка затишку, симетрії, рівноваги. Марта завжди уявляла її оточеною юрбою дітей, яких вона втихомирювала б і розважала. А насправді в Тетяни Ничипорівни була тільки одна дитина, дочка Ада, і на Мартині запитання, чому вона більше дітей не має, мадам Іванчук лагідно відповіла:

— Ніяк не можна. Грошей мало.

Кооператор усім завжди казав, що дружина його служить у нархарчі, але відповідь ця хибувала на зайву загальність. Точніше сказати, Тетяна Ничипорівна завідувала буфетом у Караваївських лазнях, і ця посада була джерелом постійної прикрості для кооператора, якому працювати в такому місці здавалось страшенно непристойним.

— Добридень... чи вже вечір, — привітно відповіла вона Марті на вітання. — А вас сюрприз чекає. У кімнаті.

— Мені не сюрпризів, а спати хочеться! Ох, як натомилась, — сказала дівчина.

— Ну, що ви, не повірю! У ваші літа тільки танцювати та гуляти, — добродушно обізвалася Тетяна Ничипорівна.

Засвітивши в кімнаті електрику, Марта побачила той сюрприз: великий кошик білих хризантем, оповитий широкими, світло-кремовими паперовими стрічками. Він несподівано виріс перед нею, як виліплений із снігу, що ось-ось розтане, — тихий, урочистий і покірний. Він так виглядав, немов прийшов до неї звідкись далеким посланцем, приніс їй чиєсь далеке й прекрасне вітання!

Першу мить дівчина стояла, геть зачудована; її серце радісно кинулось і велика ніжність до квітів огорнула її. Це була ніби чарівна зустріч, щедра винагорода за її недавнє збентеження. Перед ними вона теж розцвітала, ставала легка, як їх пишні маківки, в очах своїх почувачучи біле сяйво хризантем.

— Чудові, чудові, — шепотіла вона.

Зненацька цікавість у ній зайнялась: від кого ці квіти? Хто послав їй цю розкішну посмішку любові? Вона хутко, не роздягаючись іще, підійшла до кошика й почала в ньому ритись, шукаючи картки. Але нічого не знайшла.

Це вже втретє вона одержувала отак квіти. Перший кошик місяців з п'ять тому, другий, може, місяців зо два й оце зараз. Ну, та про перші два вона хоч думати щось могла, могла хоч приблизно здогадуватись за присилачів, вибираючи з-поміж тодішних своїх знайомих і їх відмову пояснюючи бажанням заінтригувати себе. А тепер була цілком безпорадна в здогадах! Власне, й здогадуватись не було чого, бо якраз смуга в її житті зайшла, коли дівчина лишилась самотня, коли всі попередні знайомі відійшли від неї, розчаровані, а нові розчаровуватись ще не прийшли. Не рахувати ж, звісно, кооператора та Льови, неодмінних, мовляв, спутників її життєвого руху!

Тепер вона зв'язувала ці три букети одною безпосередньою ниткою, робила незаперечний висновок, що одна рука їх до неї скерувала. Острах узяв її тоді, так немов хтось давно вже за нею стежить, весь час стоячи за її спиною й непомітно пантруючи кожного її руху. Чого він хоче і хто він такий? Їй уявилась велика сувора постать, що тихо ступає в її сліди й несе в собі страшні несвітські бажання, — може, й зараз бродить десь коло будинку, чекаючи її появи?

Вона здригнула й хутко роздяглася.

Розпаливши в грубі, Марта під діянням тепла ще глибше поглинула в уяву. З якихось порізнених уривків, що послужливо спливали їй у пам'яті, уривків, до різного часу навіть належних, вона пристрасно зшивала прудкою голкою бажаний образ. Плутаючи з дійсністю

власні мрії, ніби явно снячи, ліпила дівчина чоловічу постать, відчувала її близьку присутність і невимовлені слова. І ця постать, яку вбачали її нерухомі очі, нашила на неї жагучим огнем, поволі перетворюючись у казкового велетня, в радісний кошмар неспокійного чуття.

В двері раптом постукано.

— Хто там? — злякано скрикнула дівчина.

На порозі з'явився Льова. Він міг без сторонньої допомоги зайти в помешкання, бо в цьому будинку ніхто не мав підстави боятися злодіїв, тому чорний хід був відімкнутий до пізнього вечора.

— Ах, ви не могли хоч би один вечір не прийти, — буркнула Марта, не ховаючи невдоволення.

— Та я, Марто, власне, на хвилинку, — стурбовано промовив той. — Ви самі жучора просили... ось книжку...

— Ну, роздягайтесь без передмов! — сказала дівчина. — Чекайте, ось руки помию.

Тим часом Льова скинув кожушанку часів військового комунізму, погрів коло вогню задубілі руки й обережно закурив.

— У вас квіти, — сказав він, коли дівчина вернулась.

— Атож, квіти! От з кого вам брати приклад! Якийсь таємничий невідомий присилає мені вже третій кошик. Абсолютно невідомий! Далекий лицар! Та не стійте ви, як стовп! — Льова був хоч і худий, зате довгий. — Зразу цілу хату зайняв... Сідайте на своєму стільці. Це я розумію — прислати незнайомій квіти. В цьому є щось некорисливе, високе, миле. А ви от скільки мене знаєте...

— Але ж, Марто, ви самі... самі казали мені, щоб я... — ніяково забубонів Льова.

— Знаю, що сама вам заборонила, — суворо спинила його дівчина. — Смішно було б, якби ви уривали з своєї платні на букети. Але можна б було хоч одну квітку десь вирвати й подарувати!